

בפעם הראשונה

"ראשית", ספרו החדש של מאיר שלו, מתאר דברים שקורים בתנ"ך בפעם הראשונה. נשיקה, אהבה, שנאה, צחוק, בכי, חוק – מתי הם מופיעים בתנ"ך לראשונה?

האהבה הראשונה, המוות הראשון, הצחוק הראשון, החלום הראשון – ספר בראשית, כפי שמעיד שמו, מתאר את ראשית הדברים, את תחילתם. ולא מדובר רק בבריאת העולם, אלא בתחילתם של הדברים שיש בעולם.

הסופר מאיר שלו, הידוע באהבתו הגדולה לתנ"ך, כינס (אסף) את כל הדברים הראשונים הללו לספר יפהפה.

"ראשית" (הוצאת עם עובד) הוא ספר מרתק, המתאר את הפעמים הראשונות בתנ"ך; והפעמים הללו, כפי שמעיד המחבר בהקדמה, הן בדרך כלל מפתיעות.

"המוות הראשון של התנ"ך אינו מוות טבעי. הבכי הראשון אינו בכיו של תינוק שנולד ולא בכיו של הורה שפול או של אוהב נכזב. החלום הראשון של התנ"ך אינו חלומה של דמות חשובה בתולדות האומה, אלא של מלך פלשתי שולי (לא מרפז) למדי. הנשיקה הראשונה אינה נשיקת נאהבים אלא של בן לאביו, ואין זו נשיקה של אהבה אלא של בחינה וחסד."

שלו מתאר את כל הפעמים הראשונות הללו, ועובר מהן לפעמים הנוספות שבהן מופיע הנושא המדובר, וכדרכו הוא עושה זאת בשפה עשירה, במקוריות ובהומור, שמעניקים מבט חדש, רענן ומעניין על סיפורי המקרא.

"ראשית" הוא לא הספר הראשון של מאיר שלו בנושא התנ"ך. קדם לו "תנ"ך עכשיו", שגם הוא הציג מבט שונה, מקורי ומעניין על גיבורי התנ"ך, וזכה להצלחה רבה. צריך לומר: לא כולם אוהבים את מפתו של מאיר שלו על התנ"ך, אך רבים רבים נדבקו באהבה לתנ"ך, בין השאר בזכות ספריו של שלו.

האהבה הראשונה

הפרק הראשון מוקדש לאהבה בתנ"ך. הוא נפתח דווקא בביקור שערך המחבר בכפר דייגים בארץ אחרת. הוא התארך שם בביתו של דייג מוסלמי זקן, אבל פשראה על הקיר תמונה של עקדת יצחק, היה בטוח שמצא שבת אוכל (לא ידוע) של עם ישראל. ואז הסביר לו הדייג, שהדמויות בתמונה הן אברהם ובנו ישמעאל.

"בשובי לירושלים, ברכתי ומצאתי שפך באמת פתוב בקוראן. ישמעאל, ולא יצחק, הוא הבן שביקש

האלוקים מאברהם בקורבן. [...] הסכסוך (הריב, הקונפליקט), כך הבנתי, אינו רק על הארץ ואף לא על המקומות הקדושים שבה. הוא ריב על נושא קשה יותר: על אהבה. וליתר דיוק – אהבת אב."

מכאן ממשיך שלו ומתאר את סיפור העקדה, הסיפור הראשון במקרא שבו מופיעה המילה "אהבה". עד אז נזכרו בתנ"ך אדם וחוה; אחריהם מוזכרים צאצאיהם

עד נח, שגם לו היתה אשה, פנאיה אוהבת במיוחד אם סבלה את בניית התיבה ואת השהות בה, אבל היא אינה מוזכרת אפילו בשמה, לא כל שכן האהבה ששררה בינה לבין נח. וכך ממשיכה להיעדר האהבה גם מתיאורם של בני נח ואפילו מחייהם של שרה ואברהם (וכאן מזכיר שלו במאמר מוסגר, ששרה היא האשה הראשונה בתנ"ך שעליה נאמר שהיא יפה. אבל האהבה עוד לא מוזכרת).

"אף שיש לנו סוף-סוף גבר עם אשה כל-כך יפה, עדיין אין לנו אהבה. כבר עברו דורות על גבי דורות, וכבר פרינו ורבינו (עשינו ילדים) וכעסנו והרגנו, חטאנו ונענשנו, ובנינו עיר ומגדל ותיבה, והשתפרנו ובכינו, גירשנו וגורשנו, וצחקנו וצחקנו וכיחשנו (שיקרנו) ויראנו (פחדנו), נטענו פרם ואשל וחרפרנו בארות – ועוד לא ידענו אהבה. כל השורשים האלה כבר הופיעו, ורק זה, אל"ף ה"א בי"ת, עוד לא. ואז – הפתעה. הפתעה נוראה: 'קח נא את בנה את יחידך אשר אהבת, את יצחק, ולך לך אל ארץ המוריה והעלהו שם לעולה'."

אלוקים מצווה על אברהם לעשות את הנורא מכל, להקריב את בנו, להרוג אותו ולשרוף אותו על המזבח. שלו מתאר את הדרך שעשו אברהם ויצחק למקום העקדה. שלושה ימי הליכה בשתיקה מוחלטת. מה הם חשבו? מה הם הרגישו? מה ידע יצחק? מה הוא ניחש? מדוע לא ברח, לא התנגד?

שלו מפנה את תשומת הלב לעובדה שהאהבה שמוזכרת כאן לראשונה לא מופיעה בדברי הסופר וגם לא בדברי אברהם, אלא אלוקים הוא האומר זאת לאברהם, כאילו הוא מסביר לו, שלדגש הזה שהוא חש כלפי יצחק בנו – קוראים אהבה.

הפרק ממשיך ומתאר את הקרע האיום שגרמה העקדה במשפחתו של אברהם. אחריה לא שבים אברהם ויצחק יחד הביתה. אברהם פונה לכאן-שבע ויצחק שב

לברו. מיך אחר-כך מתה שרה, אמו האהובה, ויצחק נשאר לבד וכנראה מעולם לא חידש את הקשר עם אביו. אבל האב ממשיך לדאוג לבנו מרחוק, ושולח את עבדו פרי שימצא ליצחק אשה. וכאן מגיעה הפעם השנייה שבה מוזכרת המילה אהבה – יצחק לוקח את רבקה לאשה ומתאהב בה. שלו מתעכב על סיפור האהבה היפה הזו, עומד על החשיבות העליונה שהתנ"ך נותן לחיי משפחה, וממשיך ממנו הלאה, אל האהבה השלישית הנזכרת בתנ"ך: אהבתו של יצחק לבנו עשו ואהבתה של רבקה לבנה יעקב. את כל אלה מציג שלו בספר באופן מעורר השראה (אינספירציה), שגורם לקורא לחשוב מחדש על הסיפור המקראי המופר, ולראותו בעיניים אחרות.

הצחוק והבכי

אברהם נמצא במרכז של פעמים ראשונות אחרות. כשהוא מגרש את הגר ואת בנו ישמעאל, מופיע בתנ"ך הבכי הראשון. שלו מפנה את תשומת לבנו לעובדה ששרה וגם אלוקים מתייחסים אל הגר כ"אמה" או "שפחה" ואל ישמעאל כ"בן האמה" או "הנער" – מהרגע שהוחלט על גירושה. עד אז הם מוצגים בשמותיהם. הוא גם עומד על כך שאברהם אינו רוצה לגרש את בנו האהוב (ואולי גם את הגר האהובה), אך נכנע ללחץ שמפעילה עליו שרה, ולדברי אלוקים. בכלל, פותב שלו, אברהם הוא צייתן שאין שני לו בתנ"ך. "הולך כשאוזרים לו ללכת, נימול כשמורים לו להימול, מגרש את בנו כשמבקשים ממנו לגרש, עוקד את בנו כשמצווים עליו לעקוד. אברהם הוא המאמין שפל אל מאחל לעצמו".

גם הצחוק הראשון שינך לאברהם, והפעם מצטרפת אליו אשתו שרה. השניים צוחקים כשהם שומעים ממלאך אלוקים, ששרה העקרה תלד בן. ולמה זה מצחיק אותם? משום ששרה היתה אז בת תשעים ואברהם בן מאה. תגובתם לפשורה היא הצחוק הראשון, וגם האחרון, בתנ"ך. "מטבע הדברים היה זה גם הגילוי הראשון של הומור יהודי, [...] התחלת המסורת היהודית של הומור שנולד ממצוקה", פותב שלו.

אל זכויות הראשונים של אברהם אפשר להוסיף גם את העובדה שהוא הראשון שמקבל בתנ"ך את התואר נביא.

בחרנו להישאר בתחום האהבה, ולספר לכם מה פותב מאיר שלו על האהבת הראשונה.

האהבת הראשונה

ככל התנ"ך כולו נזכרות רק שלוש נשים אוהבות: רבקה, שאהבה את יעקב בנה; רות המואביה, שאהבה

מיכל, מדגיש שְׁלוֹ, לא היתה עקרה. בתנ"ך מסופר שהיו לה חמישה ילדים, שאותם ימסור אחר-כך דוד לגבעונים כדי שיהרגו אותם. יש אומרים שהילדים לא היו שלה אלא של אַחֻתָּהּ. מְפָרְשִׁים אחרים אומרים שהיו אלה הילדים שְׁלֹה לְפִלְטִיָּאל בן ליש אחרי בריחת דוד. לדעת שְׁלוֹ, העובדה שהעֶרְהָ על עקרוּתָהּ מופיעה בסוף תיאור המריבה מעידה על סיוס יְחִסָּיהֶם של דוד ומיכל. "שוב לא קרב דוד אל מיכל, ומיכל, האוהבת הראשונה והיחידה בתנ"ך, לא שכבה עם הבעל שאהבה".

באותו פרק, על האוהבת הראשונה, ממשיך שְׁלוֹ לפרט את הדרך הייחודית שבה הוא תופס את דוד. לדבריו, דוד היה אינטרסנט, שלא היסס לנצל אנשים אחרים לתועלתו. כְּאֹמֵר, את בְּנֵיהָ של מיכל וגם את בְּנֵיהָ של רִצְפָּה בת אֵיהָ, הפילגש של שאול המלך, הוא מסר לגבעונים. אל הקורבנות הללו מצטרפים גם כוֹהֲנֵי הַחֵמֶשֶׁךְ - בְּעִמּוּד 14

ארון אלוקים שהועלה לְעִיר הַבִּירָה החדשה - יְרוּשָׁלַיִם. מיכל אמרה לדוד מה דעתה על ריקודו הפָּרוֹעַ, שאֵינוֹ מתאים למעמדו כמלך. "לקורא ברור, שלא זאת היתה הסיבה האמיתית, ובנדאי לא הסיבה היחידה. מיכל ניצלה את ההזדמנות כְּפִי לְהִפְרָע ממנו (לנקום בו, "להחזיר לו") ולשפוך עליו את כל מְרִרְתָּהּ (כְּעֶסֶה). היתה זאת מריבה מיוחדת במינה, מן המְשׁוֹבָחוֹת (הטובות) שבמריבות ישראל". מיכל פונה אל דוד ואומרת לו בבוז כמה מְגוֹחֵךְ וְנִלְעָג (לא מכובד) הוא נראה. דוד לא נשָׁאָר חַיִּיב ועונה לה שהוא בְּסֹךְ הכל רקד לפני ארון אלוקים, אותו אלוקים שהעדיף אותו מְאֹבֵיהָ וּמְשָׁאָר בני משפחתה. "שניהם", מְדַמִּיֵן שְׁלוֹ, "דיברו בטון שקט ונינוח, מנוגד לעוצמת התוכן, הָאֲרִסִי והמרושע". ואחרי תיאור הריב הזה, יש עוד הֶעֱרָה קטנה אך נוראית של סופר המקרא: "ולמיכל בת שאול לא היה לה ילד עד יום מותה".

כל הראשונות

נבְּרָאוּ בְיוֹם החמישי לבריאת העולם, והם בעלי-החיים היחידים שמוזכרים בְּשֵׁמֶם. כל היתר מקבלים שם כללי כמו "עוף השמים", "דגת הים" ו"חיית הארץ". החיה השנייה המוזכרת בשמה היא הנחש, בסיפורם של אדם וחווה.

● אברהם הוא האדם הראשון שמקבל את התואר נְבִיא, אֶף-עֲלֵפִי שלא מופיעות נבואות שלו בתנ"ך. האדם הבא שזוכה בתואר נְבִיא הוא אֶהֱרֹן, אָחִיו של משה רַבֵּנּוּ, שמעביר את דברי האל ממשה לפרעה. בְּהִמְשֵׁךְ מְתִיחֵס שְׁלוֹ בהרחבה ליונה הנביא ולאֵלֶיהוּ הנביא.

● הַשְּׁנָאָה הראשונה קשורה ליחסים המורכבים ששררו בין יעקב לבין שתי נשותיו, הָאֲחֻיּוֹת רָחֵל וְלֵאָה. ה' ראה שלֵאָה שנואה, ולכן אֶפְשֵׁר לה ללדת, והותיר (השֵׂאִיר) את רָחֵל האוהבה עֶקְרָה. בְּהִמְשֵׁךְ תָּלַד רחל את יוסף ועמו גם את השנאָה השנייה בתנ"ך, שְׁנָאָתָם של בני לאה לבנה של רחל.

● בספר בראשית פרק כ"ו מופיעה לראשונה המילה חוֹק, כאשר אלוקים מבטיח ליִצְחָק שירִבֶּה את זרעו כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם ויתן לו את הארץ שהבטיח לְאָבִיו, משום שאברהם שמע בקולו, "וישמור משמרתו, מצוותי, חוקותי ותורותי". המילה חוֹק מופיעה כאן לראשונה, אֶף-עֲלֵפִי שעדיין לא ניתנו שום חוקים לעם ישראל. שְׁלוֹ מנתח את "תולדות" החוק המקראי ומקדיש כמובן מקום נכבד לעשרת הדיברות.

הספר של מאיר שְׁלוֹ כולל 11 פרקים, כל אחד מהם מתאר "פעם ראשונה" אחרת וממשיך לעסוק בפְּעָמִים הָאֲחֵרוֹת שבהן אותו נושא מופיע בתנ"ך. הפרק הראשון מוקדש לאהבה הראשונה. הפרק השני מוקדש לחלום הראשון, שאותו חָלַם המלך הַפְּלִשְׁתִי אַבְיָמֶלֶךְ. הוא הוזהר בחלום לא לקחת לו לאשה את שֶׁרָה, הנשואה כבר לאברהם. בְּהִמְשֵׁךְ הפרק יש כמובן התייחסות לחלומות מפורסמים יותר, כמו זה של יעקב והסולם, וכמובן החלומות שבסיפור יוסף.

● המלך הראשון שזָכָר בתנ"ך הוא נְמֹרֹד, שהיה גם גיבור הַצִּיד הָרֵאשׁוֹן. בְּהִמְשֵׁךְ מְקַדֵּשׁ שְׁלוֹ מקום נכבד לדמותו הַטְּרָאגִית של המלך העברי הראשון - שָׁאוּל בֶּן קִישׁ.

● הַפְּכִי הראשון הוא בְּכִיָּה של הָגֵר, שפחתו של אברהם ואם בנו יִשְׁמָעֵאל. בגלל קְנָאָתָהּ של שֶׁרָה מְגוֹרְשִׁים הגר וּבְנָהּ לְמִדְבָּר, וכמעט מתים בו בצמא. אחריה בכו גם עֶשָׂו, יוֹסֵף וְדוֹד.

● הַמְרַגְלִים מוזכרים לראשונה בתנ"ך בסיפור יוסף ואָחִיו, כשיוסף כבר איש חשוב במצרים, והוא מְאָשִׁים את אָחִיו שהגִיעוּ כְּפִי לְרַגֵּל. מאז מוזכר הריגול לא מעט פעמים, ונראָה שְׁכָאֵז פֶּן היום היה הריגול מעשה מקובל, שְׁנוֹעֵד לְאֶסּוֹף ידיעות בְּחֵשָׁאִי (בסוד).

● בְּעֲלֵי-הַחַיִּים הראשונים המוזכרים בתנ"ך הם הַתְּנִינִים הגדולים, ולא בְּטוֹחַ שמדובר באותה חַיָּה שאֵלֶיהָ אנו מתכוונים היום. התנינים הגדולים

את נְעָמִי חֲמוּתָהּ; ומיכל בת שָׁאוּל, שאהבה את דוד בְּעֶלְיָהּ. כלומר, מיכל היא האשה היחידה שמיוחסת לה בתנ"ך אהבת אשה לגבר. "לְמַרְבֵּה הצער", כותב שְׁלוֹ, "היתה האהבה הזאת לא רק חֲרַפְעָמִית אלא גם חֲרַפְיוֹנִית, כְּצָפוּי מְאִישִׁיתוֹ של בְּעֶלְיָהּ".

שְׁלוֹ לא ממש מחשב את דוד המלך. הוא מודע לְמַעְלֹתָיו - יָפָה תוֹאֵר, נְבוֹן, גִּיבּוֹר חַיִל, איש מלחמה, נָגֵן ואדם שאלוקים נִמְצָא עִמּוֹ. "אבל היתה לו עוד תכונה אחת, שאֵינָה מצוינת במפורש אך עולה מן הסיפור: הוא היה אדם אָהוּב. לְיֵתֵר דְיוֹק, הוא היה האדם האָהוּב ביותר בתנ"ך. אולי זאת היתה הַטְּרַגֵּדִיָּה האמיתית של מיכל, שְׁאֵהָבָה גבר שפה רבים אָהָבוּהוּ, אדם שאֵינוֹ צָרִיךְ לְנִקּוּף אֶצְבָּע (לעשות מעשה) כדי לזכות בלב הזולת, ומשום כֶּךָ נֶעֱשָׂה עוֹלָמוֹ הַרְגָשִׁי מְעוֹנוֹת וּמוֹשָׁחַת (רע ולא ישר)".

לדברי שְׁלוֹ, אין בכל התנ"ך דמות נוספת שהפועל "אָהָב" מופיעה לִיד שמו פעמים רבות כלִיכָּף. שאול אהב את דוד, יונתן אהב אותו, כל ישראל ויהודה אהבו אותו, חִירָם מלך צוּר אהב אותו, אפילו עבדיו של שאול אהבו את דוד, וכמובן גם מיכל. אהבתם של כל אלה מוזכרת במפורש בתנ"ך. אבל, מדגיש שְׁלוֹ, האהבה הזאת היא תמיד חֲרַפְיוֹנִית. אנשים אוהבים את דוד, מוקסמים ממנו, אבל הוא אינו אוהב איש.

התנ"ך מספר על סיפורי אהבה רבים, אך בכולם נִאָמַר שהגבר הוא זה שאוהב את האשה. רק בסיפורה של מיכל הכיוון שונה - ממנה אליו. מבחינת דוד, קוֹבֵעַ שְׁלוֹ, מיכל היתה עֶסְקָה פּוֹלִיטִית פְּדָאִית. היא היתה בת המלך, וּנְיָשׁוּאָיו עָמָה שיפרו את מְעַמְדוֹ ואת סיכוייו לְעֵתִיד.

אחרי שהתחתנו, נאלצו דוד ומיכל להיפָּרֵד. הדבר קרה לאחר ששאול שלח מתנקשים לרצוח את דוד, ומיכל הצילה אותו. הוא ברח בעזרתה מהבית, ומאז לא חזר אליה.

לאחר זמן נתן אותה אָבִיהָ שאול לְפִלְטִיָּאל בֶּן לִישׁ. אחרי כמה שנים דָּרַשׁ דוד, שפבר היה מלך, שמִיכָל תוֹחַזֵר אֵלָיו, ואף נִימַק זאת באמרו (הסביר ואמר) כי קיבל אותה תמורת מאה עורלות פְּלִשְׁתִּים, כפי ששאול ביקש. כלומר, דוד לא ביקש את מיכל בחזרה משום שאהב אותה, אלא משום שהיא שִׁיכַת לו, וגם כדי להוכיח לְצָאֲצָאִים (לְבָנִים) האחרונים של בית שאול מי שולט עכשיו.

מיכל חֲזָרָה לדוד אחרי שהיה כבר מלך, בעל הרמון עם שש נשים וְיִלְדֵיהֶן. המריבה היתה רק עֲנִיֵן של זמן, והיא פרצה אחרי שמיכל ראתה את דוד רוֹקֵד וּמְפַזֵּז לפני

